

RENÉ ANDRÉ (1867–1942) EPOCHA.
KRAŠTOVAIZDŽIO ARCHITEKTO KŪRYBOS LAUKAS –
NUO ŽELDYNŲ IKI MIESTŲ PLANAVIMO

* * *

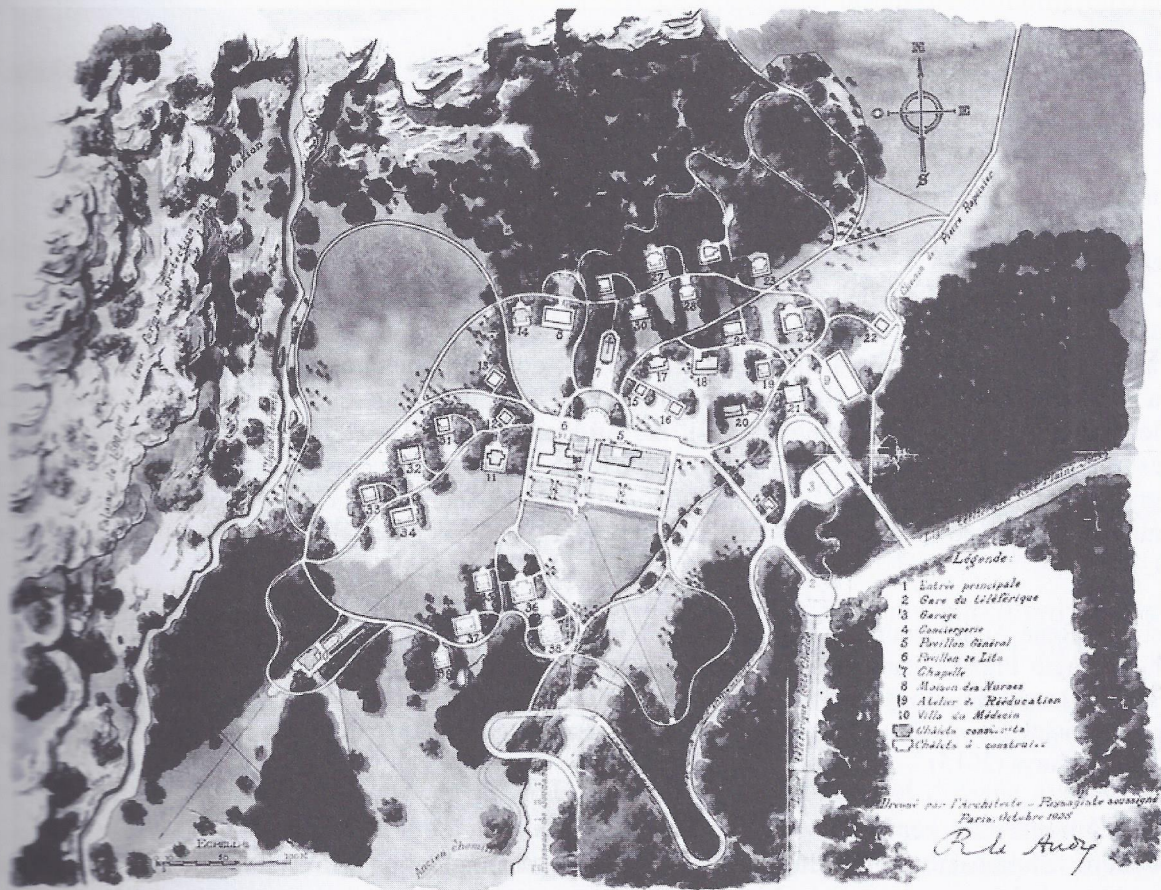
LE TEMPS DE RENÉ ANDRÉ (1867–1942).
UN CHAMP DE LA CRÉATIVITÉ D'ARCHITECTE PAYSAGISTE –
DES ESPACES VERTS À LA PLANIFICATION URBAINE

* * *

THE TIME OF RENÉ ANDRÉ'S (1867–1942).
A FIELD OF CREATIVITY OF THE LANDSCAPE ARCHITECTS –
FROM GREENERY TO THE TOWN PLANNING

Edouard'o François André klubas Lietuvoje
Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga
Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Klaipėdos universitetas

René André (1867–1942) epocha.

Kraštovaizdžio architekto kūrybos laukas – nuo želdynų iki miestų planavimo

***

Le temps de René André (1867–1942).

Un champ de la créativité d'architecte paysagiste – des espaces verts à la planification urbaine

***

The time of René André's (1867–1942).

A field of creativity of the landscape architects – from greenery to the town planning

Mokslo darbų leidinys | Les actes scientifiques | Scientific papers

Vilnius, 2017

René André (1867–1942) epocha.

Kraštovaizdžio architekto kūrybos laukas – nuo želdynų iki miestų planavimo

Le temps de René André (1867–1942).

Un champ de la créativité d'architecte paysagiste – des espaces verts à la planification urbaine

Recenzuojamų mokslo darbų leidinys

Leidinio sudarytojai ir atsakingieji redaktoriai | Editeurs :

Vaiva Deveikienė, Steponas Deveikis, Petras Grecevičius

Techninė redakcija ir viršelio grafinis dizainas: **Bernardas Burba**

Recenzentų grupė:

prof. habil. dr. Konstantinas Jakovlevas-Mateckis (VGTU), prof. dr. Gintaras Stauskis (VGTU), prof. dr. Petras Grecevičius (KU), doc. dr. Indrė Gražulevičiūtė-Vileniškė (KTU), dr. Stéphanie de Courtois (Versalio aukštoji architektūros mokykla, Prancūzija), doc. dr. Liutauras Nekrošius (VGTU), doc. dr. Dalia Dijokienė (VGTU), doc. dr. Jonas Jakaitis (VGTU), dr. Ina Dagytė Mituzienė (LKAS), dr. Giedrė Godienė (Lietuvos geografų draugija, VU), dr. Audrius Skridaila (VU), dr. Kristine Dreija (Latvijos žemės ūkio universitetas), dr. Jonas Abromas (KU), dr. Jurga Kučinskienė, (Klaipėdos valstybinė kolegija), Florence André Olivier (Association Edouard André, Prancūzija) dokt. Vaida Vaitkutė Eidimtienė (KU), dokt. Vaiva Deveikienė (VGTU), lekt. Steponas Deveikis (VU), lekt. Jurga Vitkuvienė (KTU).

Viršelyje – René André straipsnio žurnale *Revue horticole* (1906) apie Palangos parką iliustracija ir 1925 m. rudenį parengto Praz-Coutant sanatorijos komplekso (Savojos Alpės, Prancūzija) plano kopija. Antraštinio lapo ir skyrių atsklandų iliustracijos – René André projektų ir eskizų detalės.

Galiniame viršelyje – Trakų Vokės dvaro sodybos ir parko vaizdai: R. André fotografijos (1898) ir Romano Borisovo piešinys (2015).

Leidinio partneriai ir rėmėjai:

Aleksandro Stulginskio universitetas (ASU), Kauno technologijos universitetas (KTU), Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Lietuvos kultūros taryba, Vilniaus universitetas (VU), Lietuvos savivaldybių asociacija; UAB „Klaipėdos želdiniai“, UAB „Megaplantas“, UAB „Žali stogai“, UAB „Medeinės parkai“, Birštono savivaldybė, Vilniaus miesto savivaldybė

Atiduota leidybai 2017-09-01

Užsakymo Nr. D-14/2017

Tiražas 200 egz.

Spausdino **BSPB spaustuvė**

Kauno g. 36–230, LT-03202 Vilnius

www.bspb.lt

Printed in Lithuania

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

© Edouard'o François André klubas Lietuvoje, 2017

© Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga, 2017

© Straipsnių autoriai, 2017

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISBN 978-609-95567-6-5 (spaudinys)

ISBN 978-609-95567-5-8 (elektroninis leidinys, internete)

Turinys

Pratarmė: kodėl René André ir jo epocha?	5
Preface : pourquoi René André et son époque?	5
Preface : why René André and his epoch	5
Ivadinė dalis Introduction	6
<i>Vaiva Deveikienė, Gintaras Stauskis (VGTU). Kraštovaizdžio architektūros ir urbanistikos sąveikos aspektai: XX a. pirmoji pusė</i>	7
Moksliniai straipsniai Actes scientifiques	15
<i>Indrė Gražulevičiūtė-Vileniškė (KTU). Kokybinis miesto gamtos aspektas: kraštovaizdžio estetikos koncepcijos miesto kraštovaizdžio architektūroje</i>	16
<i>Vaiva Deveikienė (VGTU), Steponas Deveikis (VU). Lentvario dvaro sodybos ansamblis urbanistinės raidos kontekste. Ar išsaugosime André kūrybos paveldą?</i>	28
<i>Viktoras Binkis (VDA), Vaiva Deveikienė (VGTU), Indra Bieliūnaitė (LKAS), Steponas Deveikis (VU). Tapybos, fotografijos ir kraštovaizdžio architektūros plenerų patirtis ir pamokos</i>	43
<i>Vaida Vaitkutė Eidimtienė (KMAIK), Petras Grecevičius (KU). Girionių parko erdvių estetinė analizė. Sociokultūrinis aspektas</i>	56
<i>Regimantas Pilkauskas, Mantas Pilkauskas (LKAS, ASU). Kauno botanikos sodo šiaurinės dalies plėtojimo gairės prabėgus devyniems dešimtmečiams nuo pirmojo plano sudarymo</i>	67
<i>Vaiva Deveikienė, Steponas Deveikis (VGTU; VU). La ville conçue et dressée avec le jardin dans un milieu urbain – le développement du concept The city designed and erected with the garden in an urban environment – the development of the concept [liet. Sumanytas ir sukurtas miestas su sodu urbanistinėje aplinkoje – koncepcijos raidos aspektai]</i>	77
<i>Stéphanie de Courtois (Versalio aukštoji architektūros mokykla). L'eau, âme du paysage pour les André [liet. Vanduo – André kraštovaizdžių dvasia]</i>	93
Apžvalginiai straipsniai, aktualijos Aperçus scientifiques et les actualités	101
<i>Florence André Olivier. René-Edouard André et son projet novateur d'aménagement de la forêt de Montgeon en parc sportif et de loisirs pour la Ville du Havre (1908–1910) [liet. R.-E. André ir jo novatoriškas projektas pertvarkant Montgeono mišką į sporto ir poilsio parką Havro miestui (1908–1910)]</i>	102
<i>Steponas Deveikis (VU, LKAS). Juodalksnis – parkų medis.</i>	108
<i>Steponas Deveikis (VU, LKAS). Ar Edouard'as ir René André projektavo Kretingos dvaro parke?</i>	112
<i>Gintarėlė Jurkevičienė (VU BS). Vilniaus universiteto Botanikos sodo Kairėnuose senojo parko vandenys.</i>	119
<i>Elė Kalvelė (LKAS). Kraštovaizdžio formavimo uždaviniai ir strategijos. Užsienio šalių pavyzdžiai.</i>	126

Istoriniai tekstai, bibliografija <i>Les textes historiques, bibliographie</i>	 133
<i>Cédric Fériel</i> . Eugène Hénard, une pensée en prise sur son époque (Métropolitiques, le 14 juin 2013)	134
<i>Ferdinand Duprat</i> : Les jardins et l'urbanisme: mieux que des jardins dans les villes, la ville dans un jardin (1948)	138
R. Z. René André bibliografijos apmatai, 1999–2017 metai	141
<i>Vaiva Deveikienė, Steponas Deveikis</i> . Dvi 2017 m. parodos apie kraštovaizdžio architektūrą – Paryžiuje ir Vilniuje	146

* * *

Sudarytojų pastabos

Edouard'o François André klubo Lietuvoje, Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos (LKAS), Vilniaus Gedimino technikos universiteto (VGTU) ir Klaipėdos universiteto (KU) parengto mokslo straipsnių leidinio autorių buvo paprašyta pateikti šiam rinkiniui originalius straipsnius kraštovaizdžio architektūros, teritorijų planavimo, urbanistikos, menotyros, geografijos, kraštotvarkos temomis. Pateikti straipsniai buvo recenzuojami.

Straipsnių autoriai yra atsakingi už savo tekstuose pateikiamą informaciją, teiginius ir išvadas. Autorių dėstomos mintys nebūtinai sutampa su leidinio sudarytojų, redkolegijos ar recenzentų nuomone ir oficialia LKAS ar universitetų nuomone bei pozicija.

Leidinyje straipsniai spausdinami tokios apimties ir struktūros, kokios buvo pateikti autorių. Straipsniai pagal savo pobūdį spausdinami trijuose skyriuose: 1) moksliniai straipsniai; 2) apžvalginiai straipsniai ir aktualijos; 3) istoriniai tekstai, bibliografija. Skyriuose straipsniai išdėstyti atsitiktine tvarka.

Notes de rédaction

Ce livre des articles scientifiques préparé par le Club lituanien des amis d'Edouard François André, l'Association lituanienne des architectes paysagistes (LALA), l'Université technique Gediminas de Vilnius (VGTU) et l'Université de Klaipėda (KU) couvre les sujets multidisciplinaires de l'architecture paysagère, de l'aménagement du territoire, du design urbain, d'histoire de l'art, de la gestion foncière. Les articles soumis ont été examinés.

Les auteurs sont responsables de la fiabilité des informations présentées dans leurs articles. Leurs idées ne coïncident pas nécessairement avec l'opinion des rédacteurs en chef ou des réviseurs, ainsi qu'avec l'opinion officielle de la LALA ou des universités.

Les articles sont publiés dans le format présenté par les auteurs, et selon la nature et les modèles sont présentés dans trois chapitres: 1) les articles de recherche; 2) aperçus scientifiques et les actualités; 3) les textes historiques, bibliographie. Dans les chapitres, les articles sont présentés dans un ordre aléatoire.

Editorial notes

You are keeping in your hands the book of scientific papers. This book prepared by the Lithuanian Club of Friends of Edouard François André, Lithuanian Association of Landscape Architects (LALA), Vilnius Gediminas Technical University (VGTU) and Klaipėda University (KU) covers the multidisciplinary topics of landscape architecture, spatial planning, urban design, art history, land management. The submitted papers (articles) were reviewed.

The Authors are responsible for the reliability of information presented in their articles. Their ideas do not necessarily coincide with the opinion of the Editors or reviewers, as well as with the official opinion of the LALA or of the universities.

The papers are published in the format presented by the Authors, and according to the nature and patterns are presented at three chapters – 1) the research articles; 2) reviews and topical issues; 3) historical texts, bibliography. In chapters the papers are presented in random order.

Kraštovaizdžio architektūros ir urbanistikos sąveikos aspektai: XX a. pirmoji pusė

Vaiva Deveikienė¹, Gintaras Stauskis²

¹LKAS vicepirmininkė, VGTU doktorantė; ²VGTU Architektūros fakulteto profesorius

Metodologinės prielaidos. Abi praktinės veiklos ir idėjų raiškos sritys – kraštovaizdžio architektūra ir urbanistika – tiesa, dar taip nevadintos, gyvuoja jau šimtmečius ir savo teorinius, meninius (estetinius) pradus brėžia ir skaičiuoja, artefaktus rikiuoja nuo Antikos ar dar senesnių laikų. Trumpa miesto ir kraštovaizdžio architektūros sąveikos plėtros ir meninių bruožų formavimosi raidos retrospektyva nuo V a. prieš Kr. iki XIX a. klasicizmo epochos buvo pateikta mokslo darbų rinkinyje *Kraštovaizdžio architektūra – profesijos horizontai ir sinergija* (Jakovlevas-Mateckis, 2015:51–63). Joje teigiama, kad Antikos graikai Europoje pirmieji ėmė suprasti miestų planavimo, užstatymo architektūros ir kraštovaizdžio architektūros sąveikos svarbą ir ši tradicija Europoje buvo nuosekliai tęsiama.

Gyvenviečių, o ypač miestų sąsaja ir sąveika su kraštovaizdžiu, kraštovaizdžio architektūros objektais, tampančiais neatskiriama miesto planinės ir erdvinės struktūros elementais yra gerokai svarbesnė negu gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Europoje turime didžiulį senųjų pilių, dvarų parkų, miestų viešųjų parkų, kitų želdynų paveldą. Tai yra puikusias tyrimų objektas ir įrodymas, kad aplinkos tvarkymo idėjos, projektai ir praktiniai sprendiniai buvo diegiami su profesine išmone ir vidiniu piliečių poreikiu, kviečiantis specialistus, neatsilikant nuo laikmečio padiktuotų madų ir gyvensenos praktikos. Skirtingais kultūros ir civilizacijos raidos etapais buvo keliami skirtingi aplinkos tvarkymo ir valdymo uždaviniai.

Įvairių laikotarpių miestų planavimo sprendiniai, susiję su želdynų sistemos formavimu, kaip ir bendroji miestų planavimo teorija yra nagrinėti įvairiose publikacijose (Vanagas, 2003; Gražulevičiūtė-Vileniškė, 2014; Deveikienė, 2015a:12; 2015b:100–105). Šio straipsnio autoriai nekėlė uždavinio išsamiai ir nuosekliai aptarti visų svarbesnių teorinių miesto plėtros procesų ir kraštovaizdžio architektūros objektų išdėstymo mieste refleksijų. Leidinio tema įpareigoja koncentruotis į moderniuosius laikus – XIX a. pabaigos ir XX a. pirmosios pusės laikotarpį. Šis laikotarpis pasižymėjo stipriu urbanistikos, o tuo pačiu ir kraštovaizdžio architektūros idėjų proveržiu Europoje ir pasaulyje, glaudžiomis urbanistikos ir želdynų meno sąsajomis, politinėmis pervartomis, karo sugriovimais ir ūkinio gyvenimo, technologijų naujovėmis, modernistinėmis meno srovėmis. Moderniam miestui reikėjo naujų išvalgų ir sprendinių.

Straipsnio tikslas – apžvelgti minėto laikotarpio, pavadinto René André epocha, urbanistines ir kraštovaizdžio architektūros idėjas, aptarti svarbiausias ir reikšmingiausias, didžiausią įtaką ir poveikį urbanistikos ir architektūros specialistų bei visuomenės sąmonei turinčias moderniojo miesto teorines sampratas, miesto santykio su gamta praktinius sprendinius, taip pat pristatyti šio mokslo darbų rinkinio tematiką ir problematiką.

Miestas kaip architekto, kraštovaizdžio architekto ir urbanisto (miesto planuotojo) veiklos rezultatas. Urbanizacijos ir pramonės proveržis pasaulio didmiesčius XIX a. viduryje paskatino ieškoti miestų pagražinimo ir gyvenimo kokybės gerinimo (dabar sakytume – miestų humanizavimo) sprendinių. Užgimė modernioji urbanistika, kurioje buvo vietos ir želdynų temai. Idėja dėl miesto želdynų – viešojo parko, apželdintų aikščių, skverų, alėjų ir bulvarų – gimė ir augo bei buvo realizuojama su didžiuliais užmojais ir didele atida daugelyje didmiesčių, pramonės centrų ir šalių sostinių – tiek Senojo, tiek Naujojo Pasaulio žemynuose. Aplinkos estetikos poreikiai ir uždaviniai jau XIX a. viduryje suformavo prielaidas gimti kraštovaizdžio architekto profesijai. Paprastai teigiama, kad pirmasis tokiu vardu (*landscape architect*) pasivadino ir profesijos pagrindus formavo, veiklos uždavinius formulavo Frederickas Law Olmstedas (1822–1903), JAV kraštovaizdžio architektas, Niujorko Centrinio parko (*Central Park*, 1857) ir kitų garsių Šiaurės Amerikos miestų želdynų (pvz., Bostono miesto parkų sistemos – *Emerald Necklace*, liet. Smaragdų vėrinio) kūrėjas. Britų imperijoje nemažiau

reikšmingas mūsų temai buvo Johno Claudius Loudono (1783–1843) indėlis. Šis škotų sodininkas, dendrologas ir kraštovaizdžio architektas (save vadino *city planner, landscape planner*), žurnalistas ir specializuotų želdininkystės leidinių (*Gardener's Magazine*, 1826) leidėjas, leidinių autorius (*An Encyclopaedia of Gardening*, 1822; *Arboretum et Fruticetum Britannicum*, 1838), savo veikale *Hints for Breathing Places for Metropolis* (1829, liet. „Patarimai dėl kvėpavimo vietų metropolituose“) pasiūlė Londone gyvenimo kokybei gerinti įrengti želdynus. Jis pirmasis pavartojo kraštovaizdžio architektūros terminą (*landscape architecture*) tokia prasme, kaip jį suprantame šiandien, – 1840 m. išleidamas pilną draugo ir mokytojo Humphry Reptono (1752–1818) raštų antologiją *The Landscape Gardening and Landscape Architecture of the Late Humphry Repton, esq., being his entire works on these subjects* („Vėlyvoji Humphry Repton kraštovaizdžio želdininkystė ir kraštovaizdžio architektūra“) (*Encyclopaedia Britannica*, 2012; *gardenvisit.com*, 2017).

Modernios urbanistikos kaip teorinės ir projektinės veiklos pradininku laikomas ispanų inžinierius Ildefonsas Cerdà (1815–1876), 1859 m. parengęs Barselonos miesto plėtros planą *Eixample* ir teorinį veikalą *Teoria de la Construcción de Ciudades* (liet. „Miestų statybos teorija“), vėliau parašęs (1867) *Teoria General de la Urbanización* (liet. „Bendroji urbanizacijos (urbanistikos) teorija“) (barcelona Metropolis, 2009). Pabrėžtina, kad žodis „urbanizmas“, „urbanistika“ (pranc. *urbanisme*) Prancūzijoje pirmą kartą pavartotas 1909 m. Lyono aukštosios komercijos mokyklos profesoriaus Pierre Clerget studijoje *L'Urbanisme. Etude historique, géographique et économique* („Urbanizmas. Istorijos, geografijos ir ekonomikos studija“). Pirmieji Prancūzijos urbanistai atėjo iš miesto „pagražinimo ir sveikatinimo“ specialistų būrio – kraštovaizdžio architektų, miesto planuotojų, miestų viešųjų parkų kūrėjų (Deveikienė, 2015a; 2015b).

Netruko pasirodyti ir pirmieji teoriniai besiformuojančios urbanistikos ir kraštovaizdžio architektūros specialistų darbai apie miestų planavimą ir miestų želdynų sistemas. Tokių publikacijų pirmieji autoriai buvo J.-C.-A. Alphand'as (1867–1873), F. L. Olmstedas (1868), E. André (1879), Camillo Sitte (1889), J.-C. N. Forestier (1908), Joseph Stübben (1907), Raymondas Unwinas (1909), Thomas Haytonas Mawsonas (1911; 1915) ir kt. Miestų planavimo sprendiniai, susiję su želdynų sistemos formavimu juose, plačiau nagrinėti 2015 m. publikacijose (Deveikienė 2015a:6–19; 2015b:100–105), kuriose aprėpiamas moderniojo miesto laikotarpis – nuo XIX a. antrosios pusės iki nūdienos. Permaštyti kai kurias moderniojo miesto ir želdynų vietos jame doktrinas pirmasis dar 1889 m. pakvietė austrų architektas C. Sitte (1843–1903).

1911 m. įsteigtos Prancūzijos architektų urbanistų bendrijos (*Société française des architectes urbanistes*), 1914 m. užregistruotos kaip SFU, *Société française des urbanistes*, steigėjai buvo ne tik architektai Eugène Hénard'as (1849–1923), Marcelis Auburtinas (1872–1926), Alfredas Hubertas Donatas Agache (1875–1959), Henri Prosta (1874–1959), bet ir kraštovaizdžio architektai Jean Claude Nicolas Forestier (1861–1930), Edouard'as Redont'as (1862–1942), René André (1867–1942).

Anglijoje 1909 m. Stanley Adsheadas (1868–1946) įkūrė pirmąją pasaulyje miestų planavimo katedrą Liverpulio universitete, o Raymondas Unwinas išleido savo knygą *Town Planning in Practice*, kurioje aptarė miestų-sodų idėjos realizavimą. Prancūzijoje 1908 m. išleista J. C. N. Forestier knyga *Grandes villes et systèmes de parcs* (Dideli miestai ir parkų sistemos). Pirmoji urbanistikos knyga Prancūzijoje išleista 1915 m. Tai trijų autorių, SFU narių – A. D. Agache, M. Aubertino ir E. Redont'o, 257 puslapių veikalas *Comment reconstruire nos cités détruites? Notions d'urbanisme appliquées aux villes, bourges et villages* (Kaip atstatyti sugriautus mūsų miestus? Taikomoji urbanistikos samprata ir idėjos miestams ir miesteliams). Po karo M. Auburtinas, be kitų projektų, parengė ir miesto- sodo prie Reimso projektą (*Cité-Jardin du Chemin Vert Reims*, 1919–1924). Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos urbanistai daug dirbo keliaudami po kolonijas ir Naująjį Pasaulį. JAV miestų planavimo pionierius ir teoretikas John Nolen (1869–1937) parašė keletą reikšmingų veikalų, tarp jų ir *Replanning Small Cities: Six Typical Studies* (1912) ir kt.

Paryžiaus želdynų kūrimo programa XX a. buvo vis plečiama, atnaujinama. 1903 m. ją parengė architektas urbanistas E. Hénard'as. 1923 m. šią sistemą atnaujino ir išplėtė Paryžiaus želdynų (parkų ir promenadų) direktorius J. C. N. Forestier. Šių projektų tikslas yra tai, kad gyventojams didelis miesto parkas nebūtų toliau kaip per 1 km, o mažas želdynas – skveras ar sodas – 500 m atstumu (Forestier, 1908). Forestier laiko parką privaloma urbanistinio projekto dalimi. Tai gyvenimo, poilsio, meditacijos vieta. Jis tvirtina, kad miesto planas nebus pakankamas, jei jame nebus numatyta atvirų erdvių programos ir nebus specialaus plano – parkų sistemos plano (Foerstier, 1908).

Vokietijoje miestų planavimo teoriją ir tradiciją formavo Josefo Stübbero (1845–1936) planavimo darbai ir publikacijos. Jo knyga *Städtebau* (1890; 1907; „Miestų statyba“ arba „Urbanistika“) buvo išsamiausia to laikotarpio architektūros ir miestų planavimo enciklopedija. Jis nagrinėjo miesto planavimą technologiniu ir inžineriniu aspektu (skirtingai nuo C. Sitte's, miesto estetikos ir dizaino požiūrio). J. Stübberas pasiūlė miestų atvirų erdvių hierarchiją, į ją įtraukdamas gatves, aikštes ir parkus, pastaruosius klasifikuodamas pagal jų paskirtį. Jis nustatė vidutines minimalias skirtingų tipų atvirų erdvių miestuose normas. J. Stübbero tvirtinimu, bendras miesto ir jo žaliosios erdvės santykis turi būti 1:10, t. y. 100 ha mieste 30 ha užims gatvės ir aikštės, 10 ha – želdynai, 60 ha – užstatymo plotas. J. Stubbena efektą Europos miestų planavime lengva atsekti, jo skalės ir minimalūs atvirų teritorijų dydžiai buvo pakartoti daugelyje publikacijų po jo knygos paskelbimo (Csepely-Knorr 2011).

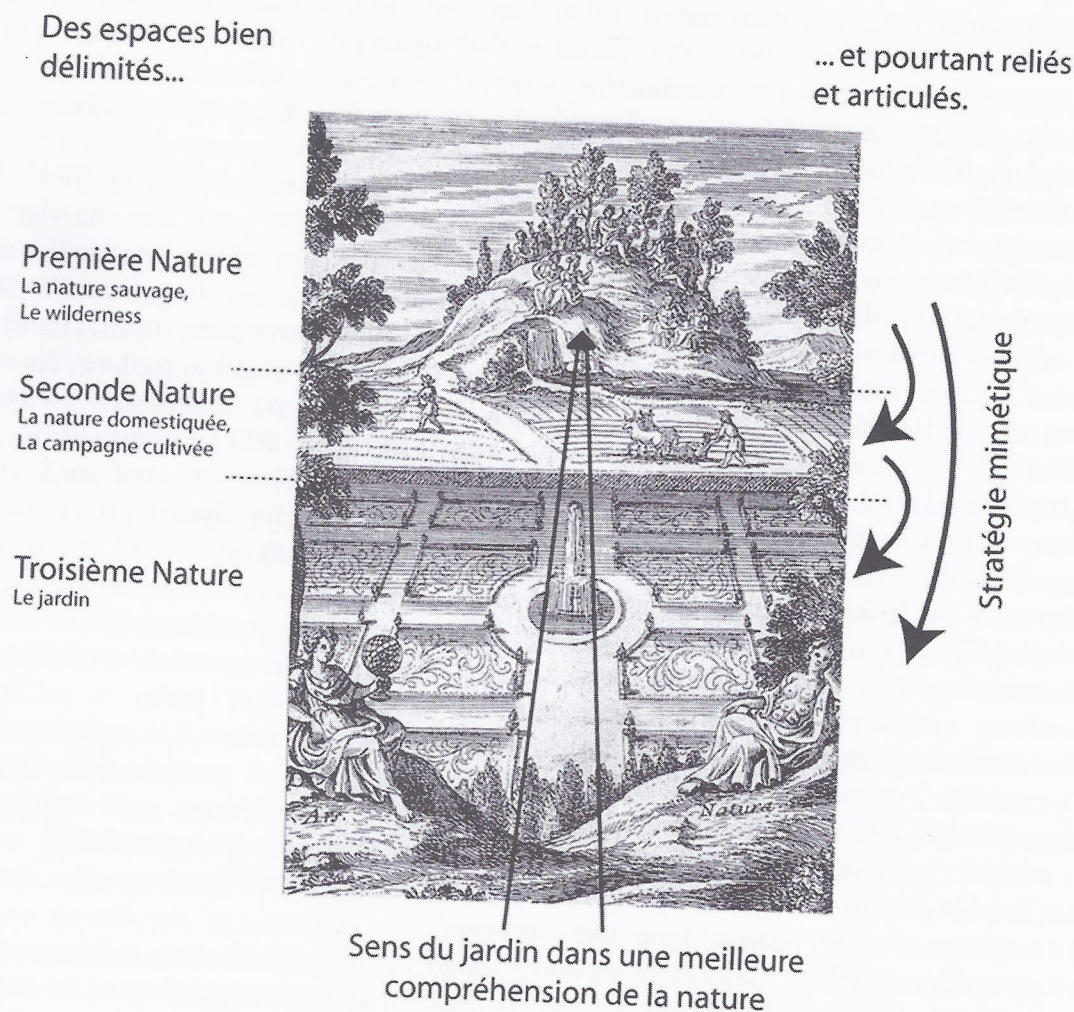
Prancūzijos, Vokietijos ir Britų imperijos urbanistikos tradicija varžėsi Europoje. Šiose varžytuvėse dalyvavo ir André mokyklos atstovai su savo urbanistų ir kraštovaizdžio architektų kūrybinėmis inspiracijomis ir daugiabriaune veikla – nuo dekoratyviosios sodininkystės ir memorialinių skulptūrų aplinkumos tvarkybos iki didelių viešųjų parkų ir urbanistinių sprendinių, nekilnojamojo turto vystymo projektų (Deveikis ir Deveikienė 2015). Šios mokyklos tema yra reikšminga norint suvokti XIX a. antros pusės – XX a. pirmojo dešimtmečio ar laikotarpio iki Pirmojo pasaulinio karo kraštovaizdžio architektūros, parkų, ypač viešųjų parkų, meno raidą ir plėtotę, pagrindinius meninės kūrybos principus ir sprendinius, taip pat prancūziškosios miesto parkų tradicijos globalią sklaidą ir regionines interpretacijas Anglijoje, Pietų Amerikoje, pasaulio urbanistikoje (Deveikis *et al.*, 2013).

Apibendrinant galima teigti, kad miesto viešojo želdyno formavimo teorija ir praktika Europoje po Pirmojo pasaulinio karo formulavo naujus tikslus ir uždavinius. Miesto viešojo želdyno funkcijos nuolat kito ir vystėsi, tačiau pirminė poilsio, rekreacijos, miesto sveikatinimo funkcija (paskirtis) išliko. Kaip išliko ir pagrindinis miesto kraštovaizdžio architektūros tikslas – siekti darnaus sambūvio tarp miesto kraštovaizdžio gamtinių ir antropogeninių (žmogaus sukurtų) komponentų, atsižvelgiant į miesto bendruomenės poreikius bei pokyčius (Jakovlevas-Mateckis, 2008:34).

Gamtos mieste kūrimas – ir urbanisto, ir kraštovaizdžio architekto uždavinys. Miesto gyventojui gamtinė aplinka buvo fizinės ir dvasinės atgaivos vieta, tikroji rekreacinė erdvė. Realus apvaldytos gamtinės aplinkos, kvėpavimo vietos, anot J. C. Loudono – čia pat, netoliese, mieste – poreikis lėmė parko ar miesto sodo, skvero koncepcijos gimimą ir raidą. Belineka pritari J. D. Hunto (1996) pasiūlytai ir P. Bodénano (2013) cituotai trejopos gamtos koncepcijai (1 pav.) – laukinė (pirmoji) gamta, kaimo (antroji) gamta ir trečioji parko gamta kaip imitacijų terpė. Kiekviena šių pakopų atspindi, „vartoja“ pirmąją gamtą ir kuria naują terpę. Želdyno – parko, sodo – prasmė ir paskirtis atkartoti gamtą, padėti ją suvokti, teikti jos *mimesis*.

Gamtos imitacijas miesto parkuose kiekviena regioninė kultūra kūrė veikianti socialinio konteksto, mentalinių, dvasinių, religinių, kultūrinių, estetinių veiksnių viseto. Šiuo požiūriu labai įdomus galėtų būti Naujojo pasaulio – Šiaurės Amerikos miestų planavimo ir kūrimo pavyzdys. Kraštovaizdžio architekto F. L. Olmstedo (1822–1903) daugiabriaunė veikla ir talentas išgrynino miesto Centrinio parko, kitų želdynų ir žaliųjų jungčių (parko kelių, angl. *Parkway*) idėją. Teigiama, kad F. L. Olmstedą įkvėpė Europos miestų – Londono, Paryžiaus, Berlyno Unter den Linden – gatvių-bulvarų pavyzdžiai (Csepely-Knorr 2011). Miesto meninių

principų ir estetikos apologetas C. Sitte (1843–1903) savo miesto estetikos veikalė (1889; 1918) taip pat pripažino, analizavo želdynų reikšmę ir meninę svarbą.

1 pav. Trejopos gamtos koncepcija, John Dixon Hunt (1996) schema pagal Michael Van der Grucht graviūrą (Bodénan, 2013).

Figure 1. Le concept des trois natures d'après John Dixon Hunt (1996), d'après une gravure de Michael Van der Grucht, vers 1700 (Bodénan, 2013).

Britai urbanistai ir kraštovaizdžio architektai patirties sėmėsi iš Raymondo Unwino (1863–1940) veikalo apie miesto planavimo praktiką (Unwin 1909) ir Thomas'o Haytono Mawsono (1861–1933) veiklos ir veikalų, tarp kurių chrestomatinis *Civic Art* ir kiti (Mawson 1911; 1915; 1927). Vengrijos kraštovaizdžio architektė dr. Luca Csepely-Knorr (2011), nagrinėdama viešojo parko raidą, pateikė plačią britų ir vengrų tradicijų, dviejų šalių kraštovaizdžio architektų ir urbanistų, būtent T. H. Mawsono ir jo mokinio Béla Rerricho (1881–1932) kūrybinės veiklos ir projektavimo principų analizę. Tenka pabrėžti skirtingą šių urbanistų ir kraštovaizdžio architektų viešojo parko planinės struktūros modelį. Britas taikė mišrų parko planavimo modelį, vengras – taisyklingą geometrinį plano modelį. Tačiau, kaip teigia tyrimo autorė, abu jie savo šalyse atliko F. L. Olmstedo vaidmenį ir buvo tiek pat reikšmingi savo šalių kraštovaizdžio architektūros raidai ir viešojo miesto parko sampratai, kiek F. L. Olmstedas JAV ir Šiaurės Amerikoje. 1919 m. B. Rerrichas paskelbė keletą straipsnių apie kraštovaizdžio architekto vaidmenį planuojant ir formuojant miestus. Jis akcentavo miesto želdynų socialinį vaidmenį ir tuo pranoko daugelį to meto teorinių darbų (Csepely-Knorr 2011).

Le Corbusier (1887–1965) savo veikla ir kūryba palikęs ryškų pėdsaką urbanistikoje ir miesto kraštovaizdžio architektūroje (Vanagas 2003; Jakovlevas-Mateckis, 2008), daug dėmesio

skyrė miesto želdynams. Modernios architektūros tarptautiniam kongresui (pranc. CIAM) 1953 m. Le Corbusier tvirtino, kad „urbanizmo medžiagos yra saulė, erdvė, medžiai, plienas ir armuotas betonas, tokia tvarka ir tokia hierarchija“. Tai buvo ne opozicija ankstesniems prancūzų urbanistų ir kraštovaizdžio architektų darbams miestuose (Forestier 1908 [1997]; Hénard, Cohen 1982), bet jų idėjų tęsimas.

Pirmojo pasaulinio karo pasekmės miestams Europoje skatino moderniąją statybą, moderniosios architektūros ir urbanistikos modulius ir sprendinius. T. Garnier, Le Corbusier ir kitų urbanistų įdiegtos miesto funkcinio zonavimo schemas kraštovaizdžio architektūros sprendinius kiek atitolino nuo bendrųjų urbanistinių sprendinių. Nagrinėjamu laikotarpiu (XX a. pirmoji pusė) miesto gamtinis pagrindas urbanistikoje kartais buvo nuneigiamas, jo nepaisoma. Šiuolaikinėse urbanistinėse teorijose ir koncepcijose, ieškant gyvenamosios aplinkos kokybės pagerinimo sprendimo būdų, vis dažniau iškeliamas miesto gamtinio pagrindo prioritetas. Jose svarbus vaidmuo skiriamas kraštovaizdžio architektūros ir planavimo kompetencijų sričiai. Tik bendromis kūrybinėmis pastangomis galima pasiekti optimalaus ir tvaraus miesto modelio.

Miesto estetinės funkcijos aspektu architektūriniame kompoziciniame modelyje svarbios yra gamtinių morfemų teikiamos galimybės išsaugoti miestui būdingą individualią erdvinę morfotvarką, būdingą siluetą, žaliųjų šlaitų, kalvų, vandens, telkinių pakrančių įvaizdį ir pan. (Deveikienė, 2016). Gamtos elementai yra svarbus miestovaizdžio raiškos pagrindas. Visada reikėtų analizuoti ir kompozicinėje raiškoje naudoti pagrindinius natūralaus kraštovaizdžio sistemos elementus – žemės paviršiaus reljefą, augaliją (želdinius ir želdynus), vandens telkinius (Staniūnas, Stauskis, 2011:69–105). Reikėtų atrasti tinkamas vietas reljefo šlaituose tolimiems vaizdams atverti, ten įrengti regyklas, apžvalgos taškus. Kraštovaizdžio architektūroje ir urbanistikoje labai reikšmingos želdinių išorinės ir bioekologinės savybės, svarbus želdinių kaip vietovės ekologinio stabilizatoriaus vaidmuo. Svarbiausiais kraštovaizdžio architektūroje ir miestų planavime (urbanistikoje) laikytini šie keturi žemės paviršiaus formos elementai: 1) vandens telkinio kranto linija, 2) slėnio pakraštys, 3) plynaukštė (arba terasos plokštuma), 4) vandenskyros linija, t. y. linija, jungianti aukščiausius vietovės taškus (Staniūnas, Stauskis, 2011:93).

Lietuvos architektūros ir urbanistikos mokslo pasaulyje ir praktikoje kraštovaizdžio architektūros samprata dar nėra visuotinai įtvirtinta ir vienodai suprantama. Nesant sąveikos tarp kraštovaizdžio architektūros ir urbanistikos daug netenka abi pusės. Kuriant urbanistines struktūras nepanaudojami gamtinio pagrindo privalumai, kraštovaizdžio architektūros objektai silpnai koreliuoja su urbanistiniu kontekstu. Optimalios sąveikos trūkumas sukelia socialines ir ekonomines pasekmes.

Tarpdisciplininis pokalbis. Šio leidinio sudarytojai tikėjosi tarpdisciplininio kraštovaizdžio architektūros, teritorijų planavimo, urbanistikos, menotyros, geografijos, kraštotvarkos specialistų, šių sričių akademinės bendruomenės atstovų ir praktikų diskurso. Taip, leidinio tematika – ištis plači. Kaip pabrėžė kai kurie straipsnių recenzentai, platus kontekstas neleidžia pasiekti reikiamo, optimalaus gylio, temos nuoseklumo. Kita vertus, būtent diskusija ir platus mokslinių metodų spektras – bibliografinių šaltinių, archyvinių dokumentų (projektinės medžiagos, posėdžių protokolų, laiškų), mokslinių publikacijų, elektroninių išteklių, interviu, vizualinė esamos padėties analizė (matavimai, estetiškas vertinimas, fotofiksacija), tyrimo metu gautų duomenų palyginimo bei apibendrinimo metodai – teikia galimybę plačiau pažinti tyrimo objektą.

Daugelyje straipsnių vyrauja platūs aprašomieji ekskursai, aprėpiantys anksčiau atliktas straipsnyje cituojamų darbų autorių ir straipsnių autorių teorines išvalgas. Jie bus naudingi kitiems tyrimo etapams ar kitiems tyrėjams, pvz., užsimojusiems parengti Lentvario, Girionių ar kito parko naudojimo sociokomunikacinį scenarijų. Temos kontekstas apžvelgiamas nagrinėjant teorinės minties ir praktinių sprendinių raidą ne vien tik iš kraštovaizdžio architekto ar urbanisto sprendinių dermės pozicijų, bet ir visuomenės požiūrio ir poreikių kaitos aspektu.

Miesto naudotojas visada yra žmogus – miesto gyventojas ir svečias, jam turi tarnauti profesionalo sukurta architektūrinė erdvė, urbanistinis audinys, struktūra.

Kokybinį, estetinį miesto gamtos aspektą analizuoja ir svarbiausias istorines kraštovaizdžio estetikos koncepcijas aptaria bei su nūdienos darnaus vystymosi koncepcija susieja ir aktualių pavyzdžių pateikia dr. Indrė Gražulevičiūtė-Vileniškė. Kaip teigia autorė, šiuolaikinės kraštovaizdžio estetikos kategorijos turėtų susieti per šimtmečius susiformavusį tradicinį aplinkos estetikos suvokimą ir šiandieninius darnaus vystymosi iššūkius ir uždavinius. Paminklotvarkines idėjas ir aplaidžią, netgi dramatišką, tikrovę E. ir R. André kurtame Lentvario dvaro parke analizuoja ir atskleidžia straipsnyje Vaiva ir Steponas Deveikiai. Kviečiama šio ansamblio reikšmę suvokti viso Lentvario miesto (dar geriau Vilniaus ir Trakų urbanistinio ruožo) kontekste, urbanistinės ir kraštovaizdžio architektūros dermės ieškant nuo strateginės miesto vizijos iki konkrečių ansamblio restauracijos sprendinių.

Kraštovaizdžio architektų Regimanto (tėvo) ir Manto (sūnaus) Pilkauskų straipsnyje „Kauno botanikos sodo šiaurinės dalies plėtojimo gairės prabėgus devyniems dešimtmečiams nuo pirmojo plano sudarymo“ analizuojama senojo Aukštosios Fredos dvaro parko, Nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimo laikais pritaikyto botanikos sodo (BS) ir edukacijos reikmėms, raida, aptariant pirminį Karlo Rauto (Carl Rauth, 1871– ?) 1924 m. projektą ir straipsnio autorių 2014 m. parengtą projektą ir bandymą sutvarkyti Kauno BS erdvę senųjų dvaro rūmų aplinkumoje.

Girionių parko kūrimo (1960) istorija ir meninė raiška sietina su Prancūzijos architektūros ir urbanistikos mokyklos auklėtinio architekto, doc. Antano Tauro (1912–1988) ir Lietuvos miškininkų kūrybiniu bendradarbiavimu. Pokario Lietuvoje prie Kauno marių sukurtas didžiulis (per 100 ha), turtingas dendrologinės įvairovės parkas yra ištisai reikšmingas želdynas. Straipsnio apie Girionių parką autoriai Vaida Vaitkutė Eidimtienė ir prof. dr. Petras Grecevičius analizuoja ir sociokultūrinį parko aspektą. Sociokultūrinį meninės edukacijos aspektą nagrinėja doc. Viktoras Binkis su bendraautoriais straipsnyje apie tapybos, fotografijos ir kraštovaizdžio architektūros plenerus urbanistinėse ir senųjų parkų erdvėse Anykščiuose (2014), Rokiškyje (2015), Rietave (2016), Užugiryje ir Taujėnuose (2017). Straipsnio autorių teigimu, šie plenerai padeda naujai įprasminti kraštovaizdžio architektūros meninės raiškos idėjas, parodyti visuomenei ir kūrėjų bendruomenei kraštovaizdžio architektūros, parkų meno sprendinius, propaguoti parkų meną.

Gaila, kad kai kurie užsienio autoriai nespėjo pateikti sumanytų tekstų, tarp jų ir dr. Stéphanie de Courtois straipsnio apie René André įnašą André biure planuojant miestų plėtrą. Ši praradimą bandoma kompensuoti straipsniu prancūzų kalba (autoriai Vaiva ir Steponas Deveikiai) apie miesto su želdynais koncepcijos raidą. Apžvelgiami keliolikos urbanistų ir kraštovaizdžio architektų darbai ir teorinės koncepcijos.

Vanduo visada yra reikšmingas elementas visuose parkuose ir miestuose, tarp jų, André, tėvo ir sūnaus, projektuotuose parkuose. Nežiūrint to, kad vandenys yra „kraštovaizdžio siela“, jų naudojimo koncepcija kinta keičiantis visuomenei. Du projektai Angers (Anžė) mieste, sumanyti tėvo Edouard'o André ir vėliau jo sūnaus René André, aptariamieji Stéphanie de Courtois straipsnyje, tai įrodo.

Dalis tekstų buvo parengti kaip apžvalginiai, bet jie puikiai papildė ir praturtino leidinį. Tokiu tekstu laikytinas Elės Kalvelės straipsnis, analizuojantis užsienio šalių pavyzdžių kraštovaizdžio formavimo uždavinius ir strategijas. Svarbus R. André novatoriško 1908–1910 m. projekto pertvarkant Montgeono mišką į sporto ir poilsio parką Havro miestui pristatymas. Kraštovaizdžio architekto anūkė parkų meno istorikė Florence André Olivier pateikia daug archyvinės medžiagos ir puikius apibendrinimus. Parkotyrininkas S. Deveikis pateikia ilgų diskusijų apie Kretingos dvaro parko projektų autorystę apžvalgą ir Lenkijos archyvuose saugomų Johanno Larasso (1820–1893) rengtų Kretingos dvaro parko skverų ir oranžerijos projektų faksimiles.

Su parkų kūrėjų André tema susietas ir glaustas straipsnis apie parkų medį – juodalksnį (*Alnus glutinosa*). Primenamas Palangos ir kituose parkuose augantis, išvaizdus, šiuolaikinėje želdynų kūrimo praktikoje primirštas ir retai naudojamas vietinis medis.

Vienas pirmųjų kraštovaizdžio architektūros objektų – parkų lankymo vadovų buvo paties Prancūzijos karaliaus Liudviko XIV (1638–1715) parengtas Versalio parko lankymo aprašas. Vilniaus universiteto Botanikos sodo dendrologė Gintarėlė Jurkevičienė (Vaurutė) šauniai pratęsia šią tradiciją, pateikdama Kairėnų senojo parko tvenkinių sistemos aprašą lankytojams.

Istorinių tekstų skyriuje daugiausia dėmesio skirta E. Hénard'o asmenybei – spausdinamas C. Ferielio straipsnis apie šio urbanisto veikalą ir nuopelnus moderniosios urbanistikos tradicijoms. Kraštovaizdžio architekto ir urbanisto Ferdinando Duprat (1887–1976) kalbos tekstas iš tarptautinių organizacijų kūrimosi laikų (1948) primena diskusijų urbanistikos, architektūros ir kraštovaizdžio architektūros sąveikos tema pobūdį („už parkus miestuose geriau miestas parke“). F. Duprat XX a. 4-ajame dešimtmetyje iš R. André perėmė Versalio sodininkystės (vėliau kraštovaizdžio architektūros) mokyklos vairą, buvo vienas iš Tarptautinės kraštovaizdžio architektų federacijos (IFLA) kūrėjų ir viceprezidentų (glausti jo biografijos duomenys pateikiami prie teksto).

R. André veiklą ir epochą aptariančios bibliografijos apmatai padės kraštovaizdžio architektams ir urbanistams geriau pažinti urbanistikos ir kraštovaizdžio architektūros sąveikos šaltinius ir principus, suvokti tvaraus urbanistinio sprendinio ir tvaraus kraštovaizdžio architektūros objekto kūrimo metodologinius aspektus.

Vėlesnę epochą, jau po R. André puikiai apibūdino ir visuomenės lūkesčius išreiškė Lewis Mumfordas (1895–1990). Šios neapibrėžtos akademinės tapatybės daugiašakių interesų asmenybės intelektualinė indėlių yra aptaręs A. Samalavičius (2013:57–72). Pasak L. Mumfordo, „naujas miesto vaizdiny, kuris atitiks visas jo dimensijas, negali būti paprasčiausiai per vieną naktį atliekamas darbas: jame [mieste] turi likti vietos gamtai, upei, įlankai, kalnui, miškui, klimatui, ir, žinoma, – žmonijos istorijai, kultūrai bei sudėtingai grupių, organizacijų, institucijų, asmenybių sąveikai“ (Mumford 1986, cituojama pagal A. Samalavičių (2013: 80)).

Apibendrinimas. René André gyvenimo ir kūrybos laikotarpis pasižymėjo glaudžiomis urbanistikos ir želdynų meno sąsajomis. Pirmojo pasaulinio karo pasekmės miestams Europoje skatino moderniąją statybą, moderniosios architektūros ir urbanistikos modulius ir sprendinius. Moderniosios architektūros tarptautinio kongreso (CIAM) 1933 m. įdiegtos miesto funkcinio zonavimo schemas kraštovaizdžio architektūros sprendinius kiek atitolino, atskyrė nuo bendrųjų urbanistinių sprendinių, nors XX a. pirmojo dešimtmečio teoriniai veikalai (Forestier, 1908; Snijben, 1907) tvirtino miesto atvirų erdvių, želdynų ir parkų sistemos planavimo poreikį miestų plėtros planuose. Ši idėja yra puikus pagrindas ieškoti sąveikos ir sprendimų sinergijos šandienos projektuose.

Literatūra

- [Barcelona Metropolis, 2009] Fitteen articles on Ildefons Cerdà, his work and its impact on the City of Barcelona. Prieiga internete: <http://lameva.barcelona.cat/bcnmetropolis/wp-content/uploads/2016/12/bmm76.pdf> (Metropolis, no 76).
- Bodénan, Philippe, 2013. « Le jardin : une clé de lecture du végétal en milieu urbain ». *Projets de paysage*, 20-12-2013. Prieiga internete : www.projetsdepaysage.fr
- Csepely-Knorr, Luca, 2011. The Birth of the Theory of Urban Green Systems in Britain and Hungary. Correspondence between Thomas H. Mawson and Béla Rerrich concerning Urban Design Principles, in First International Conference “*Horticulture and Landscape Architecture in Transylvania*” Agriculture and Environment Supplement (2011), p. 41–53.
- Deveikienė V., 2015a. Kraštovaizdžio architektūros ir urbanistikos sąveika – ar turime bendrą tikslą. *Mokslas – Lietuvos ateitis: K. Šešelgio skaitymai – 2015 = Science – future of Lithuania: K. Šešelgis Readings –2015*. Vilnius: Technika, t. 7, Nr. 1, p. 6–19. Prieiga internete: <http://www.mla.vgtu.lt/index.php/mla/article/view/718>
- Deveikienė V., 2015b. Viešojo parko vaidmens miesto planavime raidos nuo XIX a. aspektai. *Kraštovaizdžio architektūra – profesijos horizontai ir sinergija: recenzuoti mokslo darbai*. Vilnius: LKAS, p. 100–116.
- Deveikienė V., 2016. Kraštovaizdžio architektūros objekto ir urbanistinio konteksto sąveikos problema įgyvendinant miestų bendrųjų planų sprendinius. *Mokslas – Lietuvos ateitis: K. Šešelgio skaitymai – 2016*. Vilnius: Technika, t. 8, Nr. 1, p. 48–64.

- Deveikis S., Deveikienė V., Deveikytė O., 2013. E. Andrė pasiūlytos Montevideo transformacijos – miesto viešųjų želdynų formavimo projektas ir jo realizavimas. *Miestų želdynų formavimas*: mokslo darbai, Nr. 1 (10). Klaipėda: Klaipėdos valstybinė kolegija, p. 49–63. Prieiga internete: <http://www.krastotvarka.vhost.lt/documents/5.1%20E.%20Andre%20pasiulytos%20Montevideo.pdf>
- Deveikienė V., Deveikis S., 2015. Prancūzų kraštovaizdžio architekto ir urbanisto E. Andrė (1840–1911) mokykla – jos idėjų įtaka ir plėtotė pasaulyje. *Miestų želdynų formavimas*: mokslo darbai, Nr. 1 (12), p. 24–37. Prieiga internete: <http://www.krastotvarka.vhost.lt/documents/03.pdf>
- Encyclopaedia Britannica* (2012). John Claudius Loudon. Prieiga internete: <http://www.britannica.com>
- Forestier, J. C. N., 1908 [1997]. *Grandes villes et systèmes de parcs*. Paris: Norma, réédition du texte de 1908, 383 p.
- Gražulevičiūtė-Vileniškė I., 2014. Sociologiniai urbanizuotos aplinkos tyrimai: patirtys ir kryptys. *Tiltai*, t. 68, Nr. 3. Klaipėda: KU leidykla, p. 35–52.
- Hénard, E.; Cohen, J. L., 1982. *Etudes sur les transformations de Paris, et autres écrits sur l'urbanisme*. Paris : L'Equerre.
- Hunt, John Dixon, 1996. *L'art du jardin et son histoire*. Paris: Editions Odile Jacob, coll. Travaux du Collège de France, 113 p.
- Jakovlevas-Mateckis K., 2008. *Miesto kraštovaizdžio architektūra, I tomas: miesto kraštovaizdžio architektūros raida ir teorijos pagrindai*. Vilnius: Technika. Prieiga: <http://dx.doi.org/10.3846/1446-M>
- John Claudius Loudon [2017]. Prieiga internete: http://gardenvisit.com/biography/john_claudius_loudon (on gardenvisit.com)
- Mumford L., 1986. *The Lewi's Mumford Reader*. Ed. D. L. Miller. New York: Pantheon Books.
- Samalavičius, A. 2013. *Miestas ir protas. Urbanistinės teorinės refleksijos XX a. Vakaruose*: monografija. Vilnius: Technika, 158 p. <http://dx.doi.org/10.3846/2119-M>
- Sitte, C., 1889 [1918]. *L'art de batir les villes. Notes et réflexions d'un architecte*, traduites et complétées par Camille Martin. Genève: Edition Atar.
- Staniūnas E., Stauskis G., 2011. *Rekreacijos kompleksai gamtinėje aplinkoje*. Vilnius: Technika. 192 p. <http://dx.doi.org/10.3846/1206-S>
- Stübgen, Joseph, 1907. *Handbuch der Architektur. Vierter Teil: Entwerfen, Anlage und Einrichtung der Gebäude, 9. Halbband. Der Städtebau*. Stuttgart, 1907.
- Unwin, Raymond, 1909. *Town planning in practice. An Introduction to the art of designing cities and suburbs*. London
- Vanagas, J., 2003. *Miesto teorija*. Vilnius: VDA leidykla, 247 p.

Paroda aprėpė 200 metų laikotarpį. Gal buvo verta „nusileisti“ iki Renesanso, XVI a. kartografinių vaizdų. Tačiau tenka sutikti su teiginiu, kad paroda „Formuojant peizažą“ veikia kaip profilaktinė procedūra pačiai miesto infrastruktūrų savivokai ir mūsų suvokimui, kad ji vis dėlto yra, ir kas ji yra (Bučinskaitė, 2017).

Teisi kraštovaizdžio architektė Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, parodos atidarymo kalboje prakilniai pasidžiaugusi neeiliniu įvykiu ir palinkėjusi išleisti parodos leidinį – katalogą ar albumą. Prototipai tokiam leidiniui galėtų būti minėtų Prancūzijos parodų (1977; 2017) leidiniai arba pvz., *J'ai descendu dans mon jardin. Parcs et jardins des Yvelines au XIXe siècle. Ouvrage collectif publié à l'occasion de l'exposition* (Versailles, 2011, 148 p.).

Pagaliau, paroda galėtų tapti virtuali, kaip kad yra *Kauno miestas topografiniuose žemėlapiuose ir planuose* ar kitos virtualios parodos – elektroniniai ištekliai. Tokia ji net būtų suprantamesnė. Na o *topofilijos* ar kraštovaizdžio architektūros žadinimo procedūrai reikšmingi yra Vilniaus bendrojo (generalinio) plano (įvairių laikotarpių) aprašai (tekstinės dalys) ir įvairūs urbanistiniai tyrinėjimai, tilpę minėtoje V. Jogėlos, E. Meilaus, V. Pugačiausko monografijoje *Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro, XV a. – XX a. pradžia* (2008), Dariaus Pocevičiaus knygoje *100 istorinių Vilniaus relikvų* (2016), Vido Poškaus *Nedingęs Vilnius: miesto akupunktūros* (2016), prof. Jurgio Vanago *Primirštas Antakalnis* (2015) ir kitose knygose.

Literatūra

Bučinskaitė J. (2017). Procedūrinė topofilija parodoje „Formuojant peizažą“. Portalas *15min.lt*; prieiga internete: <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/vizualieji-menai/procedurine-topofilija-parodoje-formuojant-peizaza-929-832738> (2017-07-29)

Deveikienė V., Deveikis S. (2017). Pavasario žvalgytuvės Paryžiuje. LKAS tinklalapis *lkas.lt*; prieiga internete:

[Nacionalinė dailės galerija, 2017]. Nacionalinė dailės galerijoje – paroda „Formuojant peizažą“, pranešimas spaudai.

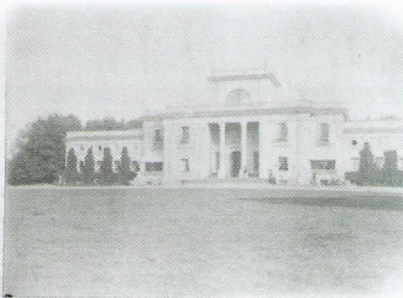
* * *

René André (1867–1942) epocha. Kraštovaizdžio architekto kūrybos laukas – nuo želdynų iki miestų planavimo: recenzuojamų mokslinių straipsnių rinkinys / sudarytojai ir atsakingieji redaktoriai Vaiva Deveikienė, Steponas Deveikis, Petras Grecevičius. Vilnius: Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjunga, 2017. – 152 p., iliustr., bibliograf.

ISBN 978-609- 95567-6-5 (spaudinys) ISBN 978-609-95567-5-8 (internete)

Rinkinyje spausdinama keliolika mokslinių straipsnių įvairia kraštovaizdžio architektūros, urbanistikos ir parkų meno tematika. Leidinys skiriamas prancūzų kraštovaizdžio architekto ir urbanisto René André (1867–1942) 150-osioms gimimo ir 75-osioms mirties metinėms (2017) bei Atkurtos Lietuvos valstybės šimtmečio (2018) sukakčiai pažymėti.

Viliamasi, kad bendros intelektinės leidinio sudarytojų, leidėjų ir straipsnių autorių pastangos bus naudingos ir įdomios teoriniu ir praktiniu aspektu tiek akademinei, tiek architektūros, urbanistikos ir kraštovaizdžio architektūros praktikų bendruomenėms, studijuojančiam jaunimui.

Chor. i. Countess Tykiewicz's Palace & Portico in Wilka. Ruins. 1898

Edouard'o François André klubas Lietuvoje

ISBN 978-609-95567-6-5

ISBN 978-609-95567-5-8 (elektroninis leidinys)